

O'ZBEKISTON FLORASIDA RANUNCULACEAE OILASI

Sobirov Islomjon Ilhomjon o'g'li

*Andijon davlat pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti biologiya
yo'nalishi talabasi.*

Islomjonsobirov2003@gmail.com

Sobirjonov Saydullo Mansurbek o'g'li

*Andijon davlat pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti biologiya
yo'nalishi talabasi.*

Annotatsiya: *Ushbu tezisdagi O'zbekiston florasida o'z ahamiyatini topgan, Ranunculaceae oilasi turkum hamda, turlari haqida batafsil ma'lumot berilgan.*

Annotation: *This thesis provides detailed information about the species of the Ranunculaceae family, which are important in the flora of Uzbekistan.*

Аннотация: *В диссертации представлена подробная информация о видах семейства лютиковых, имеющих важное значение во флоре Узбекистана.*

Kalit so'zlar: *Flora, Qabila (sinf), oila, turkum, tur, o'sish joyi.*

Key words: *Flora, Tribe (class), family, genus, species, place of growth.*

Ключевые слова: *флора, триба (класс), семейство, род, вид, место произрастания.*

O'zbekiston florasida tarqalgan ko'plab o'simliklar juda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, O'zbekiston florasida keng tarqalgan va o'z ahamiyatini yo'qotmagan Ranunculaceae oilasidir.

Ayiqtovondoshlar (Ranunculaceae) oilasi o'z ichiga 50 ta turkum, 2000 tadan ortiq turni oladi. Quruqlikda va suvda o'sadigan bir yillik va ko'p yillik, o't o'simlik hamda butasimonlardir. Ildizlari o'q ildiz, yer osti ildizpoyasi bo'lgan vakillarida esa popuk ildiz. Barglari oddiy, yon bargchasiz, barg qirralari butun yoki chuqur qirqilgan va poyaga ketma-ket, ba'zan qarama-qarshi yoki hamma barglari ildiz bo'g'izida joylashgan. Gullari yakka yoki aniq va noaniq to'pgullarga ornashgan. Gullari aktinomorf, ba'zan zigomorf, ikki jinsli. Gulqo'rg'oni murakkab yoki oddiy bo'lib, barglari erkin o'sgan. Changchilari ko'p, ya'ni cheksiz, birikinagan. Changchilari ba'zan nektar bezlariga aylanadi. Urug'chisi apokarp. Urug'chining tugunchasi ustki. Changlanishi ko'pincha entomofil, ba'zan anemofil. Bu oilaning vakillari da alkaloid va glukozidlar ko'p bo'lganligi uchun zaharli o'simliklar bo'lib hisoblanadi. Ayrim turlari dori-darmon tayyoriashda foydalaniladi. Gullari chiroyli boigan vakillari manzarali o'simlik sifatida o'stiriladi. Sedana (*Nigella sativa*) turi oziq-ovqatga ishlatiladi. Madaniy o'simlik sifatida ekib o'stiriladi. Bu oilaning 45 turkumi bor, shulardan ayrimlariga to'xtalamiz. Adonis (*Adonis*) turkumi ko'p yillik va bir yillik o'tsimon o'simliklardir. Barglari qo'sh panjasimon, ingichka boiaklarga kesilgan. Gullari aktinomorf, ikki jinsli, gulkosabarglari 5-8 ta,

gultojibarglari 5tadan. Changchilari ham, urug'chilari ham cheksiz. Mevasi ko'p a'zoli yong'oq meva. Bahor adonisi (*A. vernalis*) ko'p yillik o't o'simlik. Tarkibida adonidin moddasi bor. Bu moddadan tabobatda yurak kasalliklarini davolashda foydalaniladi. Gultojibarglari sariq rangda bo'lib, bo'yoq tayyoriashda ishlatiladi. Yozgi adonis (*A. aestivum*) bir yillik zaharli o'simlik. Gultojibarglari qizil rangda bo'lib, asosida qora dog'i bo'ladi. Trollius (*Trollius*) turkumi ko'p yillik o't o'simlik. Barglari oddiy, panjasimon. Kalujnitsa (*Caltha*) turkumi ko'p yillik zaharli o't o'simlik bo'lib, erta bahorda gullaydi. Nam yerlarda ko'p tarqalgan. Botqoq kalujnitsasi (*C. palustris*) gullari yirik va gultojibarglari sariq rangda. Aisemon (*Anemone*) turkumi ko'p yillik o't o'simlik. Barglari uchтали yoki panjasimon, gulqo'rg'oni oddiy, gultojibarglari 5-10 ta, changchilari va urug'chilari cheksiz. Bandchali anemoni (*A. petilosa*) - gultojibarglari sargish rangli bo'lib, erta bahorda gullaydigan, zaharli o'simlikdir. Ayiqtovon (*Ranunculus*) turkumi vakillari bir yillik, ko'p yillik o'tsimon o'simliklardir. Barglari oddiy, panjasimon, poyaga ketmaket o'rnashgan, ildizoldi barglari ham boiadi. Gullari ikki jinsli, gulkosacha va gultojibarglari 5 tadan bo'lib, sariq rangda bo'ladi, gultojibarglarining ostida nektar bezchalari joylashadi. Urug'chilari, changchilari cheksiz, mevalari quruq. Bu avlodning hamma vakillari zaharli o'simliklardir. Dala ayiqtovoni (*R. arvensis*) bir yillik zaharli o't o'simlik, bo'yi 10-30 sm. Mevalari ilmoqli tugunchalarga ega. Madaniy o'simliklar orasida uchrab begona o't sifatida ham zarar keltiradi. Zaharli ayiqtovon (*R. sceleratus*) ko'p yillik o't o'simlik, bo'yi 20-55 sm ga yetadi, poyasi yumshoq va kavak. Botqoqlarda, daryo va ariq bo'ylarida o'sadi. Zahari juda ham kuchli. O'yuvchi ayiqtovon (*R. acer*) ko'p yillik zaharli o't o'simlik, bo'yi 80 sm gacha yetadi. Barglari barmoqsimon qirqilgan. Ildizoldi barglari uzun bandli bo'lib, poyaga o'rnashgan. Barglarining bandi qisqa bo'lishi ham mumkin. Daryo bo'ylarida, zax yerlarda va ariq bo'ylarida o'sadi. Severtsev ayiqtovoni (*R. severtsevii*) ko'p yillik o't o'simlik. Adir va tog' etaklarida o'sadi. Uchma (*Ceratocephalus*) turkumi erta bahorgi, efemer o'simlik. Barglari uchталik qirqilgan va ildiz; oldiga o'mashgan. O'simlikning bo'yi 1 dan 10 sm gacha, poyasi bargsiz. Gullari aktinomorf, ikki jinsli, hasharot yordamida changlanadi. Gulkosacha va gultoji barglari 5 tadan, erkin o'sgan, changchilari 5 tadan 15tagachan, urug'chisi cheksiz. Gullagan davrida hayvonlar uchun zaharli hisoblanadi. O'zbekistonda *C. orthoceras* va *C. falcatus* turlari uchraydi. Parpilar (*Aconitum*) turkumi- ko'p yillik o't o'simliklardir. Ildizi yo'g'onlashgan, poyasi tik o'sadi. Barglari panjasimon. Gullari zigomorf. Bu avlodning hamma turlari zaharli, tarkibida akonitin alkaloidi bo'ladi. Gullari chiroyli bo'lganligi uchun manzarali o'simlik sifatida ham ekib o'stiriladi. Delfinium (*Delphinium*) - isfarak turkumi. Vakillari bir va ko'p yillik o't o'simliklar. Barglari chuqur qirqilgan. Gullari zigomorf, sochoq to'pgulga yig'ilgan. Hamma vakillari tarkibida delfinni moddasi uchraydi. Gullari chiroyli bo'lganligi uchun manzarali o'simlik sifatida ekib o'stiriladi. Ilono't (*Clematis*) turkumi. Bu turkum vakillari liana, chala buta va daraxtsimon o'simliklardir. Sharq ilono'ti (*C.*

orientalis) dcharq ilono'ti (C. Orientalis) iloncho'p deb ham ataladi, bu o'simlik to'qaylarda yovvoyi holda o'sadi. Poyasi sut shirasiga boy. Urug'lari uzun tukchalarga ega. Sanchiqo't (Thalictrum) turkumi. Buning vakillari ko'proq togiarda, toshli tuproqlarda tarqalgan bo'lib, anemofil o'simliklar jumlasiga kiradi.

Yuqorida O'zbekiston florasida keng tarqalgan o'simliklar orasidagi bu oilaning dorivorlik, manzarali hamda fiziologik xususiyatlari orqali ajralib turishini inobatga olgan holda ko'pgina ma'lumot berilgan. Keyingi izlanishlarda ushbu oilaning dorivorlik xususiyatiga ega bo'lgan turkumlarining xalq tabobati va tibbiyotda qo'llanilishi haqida tahlil amalga oshirish rejalashtirilgan. Shu bilan birga bu maqoladagi Rosaceae oilasi haqidagi ma'lumotlarga asoslangan holda boshqa oilalar haqida ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI VA INTERNET SAYTLARI:

1. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGIN DAVLAT UNIVERSITETI BIOTEXNOLOGIYA FAKULTETI BIOLOGIYA KAFEDRASI "O'ZBEKISTONNING FOYDALI O'SIMLIKLARI" MODULIDAN O'QUV - USLUBIY MAJMUA. Namangan 2021.
2. I.V. Belolipov, N.Z. Arabova, X. Axmedov, K.X. Buxorov, A.M. Islamov, Sh.E. Abdurasulov BOTANIKA VA O'SIMLIKLAR FIZIOLOGIYASI Toshkent 2018.
3. У.ПРАТОВ, К.ЖУМАЕВ ЮКСАК УСИМЛИКЛАР СИСТЕМАТИКАСИ Toshkent 2003.
4. О'. ПРАТОВ, Л. ШАМСУВАЛИЙЕВА, Е. СУЛАЙМОНОВ, Х. АХУНОВ, К. ИБОДОВ, В. МАХМУДОВБО MORFOLOGIYA, ANATOMIYA, SISTEMATIKA GEOBOTANIKA) Toshkent 2010.
5. б.ф.д.(PhD)., доц. Азимова Д.Э., б.ф.д.(PhD). Авалбоев О.Н., б.ф.д.(PhD). Ҳамраева Н.Т. XXI АСРДА БИОЛОГИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА УЛАРДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ JIZZAX 2021.
6. www.Lex.uz
7. www.ziyonet.uz